

Мартинів М.А.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ (ПЕРША ПОЛОВИНА 40-х рр. ХХ ст.)

У статті аналізується початкова фаза створення закладу, кадрове забезпечення лекторами, приміщенням, форми роботи перепідготовки вчительських кадрів у Тернопільській області впродовж першої половини 40-х рр. ХХ ст. Досліджується соціальна престижність та роль в суспільстві працівників Інституту удосконалення кваліфікації вчителів, соціальний статус професії, взаємодія з органами влади, матеріальне забезпечення тощо.

Аналіз архівних матеріалів свідчить про значні обсяги інформації особистого, суспільного і професійного характеру, пов'язаної з окресленою інституцією. Зокрема, про опанування учителями області методик викладання шкільних предметів, нові форми проведення занять, вплив партійної політики та ідеології на суспільство, соціальне становище методистів, їх фінансове та матеріальне забезпечення. У дослідженні зосереджено основну увагу на висвітленні основних етапів становлення та функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (далі – ТІУКВ) упродовж окресленого періоду.

Значну увагу в дослідженні приділяється поновленню матеріального фонду та кадровому забезпеченню освітян різних рівнів. Проблемним залишалось житлове питання працівників освіти, забезпечення їх самим необхідним: одягом, взуттям, канцелярією, підручниками, наочними матеріалами, тощо. Нагальними були й проблеми агітації місцевого населення через засоби масової інформації, пропаганди вчительських кадрів, яким читали на курсах підвищення кваліфікації лекції ідейної тематики. Проводили масові заходи із залученням методистів ТІУКВ. Видавалися постанови, накази, розпорядження, що мали на меті контролювати процес радянської організації закладів освіти, а в подальшому молодого підростаючого покоління. У цілому заснування закладів інститутів удосконалення кваліфікації вчителів та інших методичних установ, радянська система розглядала як інструмент насадження комуністичних ідей. Розгорнулася широка мережа підготовки вчителів – м. Тернополі, м. Бережан, м. Чорткові, м. Збараж та інших містах області. Впроваджували соціалістичні змагання в школах, що набували системного характеру.

Ключові слова: Тернопільський інститут удосконалення кваліфікації вчителів, ідеологія, перепідготовка вчителів, радянська окупація, німецька окупація.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що задекларована тема не стала ще предметом окремого вивчення науковцями. Власне це й актуалізує наукову новизну теми. Враховуючи місце тогочасних обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів як важливої складової соціальних змін в УРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення особливостей становлення і функціонування Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (перша половина 40-х рр. ХХ ст.) ще ґрунтовно не займалися дослідники історичної, а й педагогічної науки. Так, Старка В. [13], вивчав антирелігійну кампанію на Західній Україні і ставлення місцевих до цього нововведення, зокрема і вчителів та їх

роль у цьому. Частково зачіпали функціонування курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Полянський Ф. [12], Гладуш В. [1], Лаврут О. [10]. Зокрема, Кравчук Л. [9], зачіпав місце підвищення кваліфікації учителів у Тернопільській області лише агітаційний аспект. Саме функціонування установи не розглядалося і не вивчалось.

Виклад основного матеріалу дослідження. Утворення ТІУКВ свідчило про те, що окреслена тема є важливою для її системного аналізу. Першочерговим завданням радянської влади був пошук нових та «перевиховання» місцевих кадрів учителів, тому ця обставина сприяла організації інституту, який мав виконувати роль підготовки ідеологічно заангажованих кадрів. Саме ТІУКВ мав виховувати, контролювати, виступати в ролі

агітатора комуністичної ідеології, займатися розповсюдженням радянської преси, залучати до різноманітних заходів вчителів, школярів тощо. Підбір кадрів викликав зацікавлення з боку партійних органів, що призводило до ситуативного корегування кадрового складу працівників ТІУКВ. Власне це призводило до частої плинності кадрів, які формувалися передусім з місцевої інтелігенції, насадженням радянської системи освіти, формування комуністичної ідеології у вихованні шкільної молоді.

Однією із ключових функцій учителя, після проходження відповідних курсів, виступала агітація за новий соціально-політичний устрій, тому місцеві органи радянської влади прискіпливо ставилися до підбору кадрів, завдання яких полягало у формуванні якісного складу педагогічних кадрів.

Основні проблеми, які виникали в процесі підготовки педагогічних кадрів ґрунтувалися на відсутності підготовлених лекторів, інструкторів, керівників, які «вірять у ідею трудової школи». Саме тому перепідготовка вчителів розпочалася з лекторів. Цьому сприяли ухвали вищих органів радянської влади. Так, постанова «Про організацію в системі Наркомату освіти інститутів удосконалення вчителів» від 5 лютого 1939 р. передбачала налагодження роботи з учителями, не лише з метою розширення й поглиблення їх знань, але першочергово «оволодіння марксистсько-ленінською наукою» [11, с. 100]. 9 лютого 1940 р. видано наказ Народного комісаріату освіти УРСР № 512 «Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів». 15 березня поточного року відбулося засідання президії Тарнопольського (з 1944 р. – Тернопіль – примітка авторині) обласного виконавчого комітету, на котрому слухали забезпечення шкіл педагогічними кадрами на 1940–1941 рр. Наголошувалося на відповідальності голів районних виконавчих комітетів (далі – РВК), голів міськрад, завідувачів районо, міськвно, відділу народної освіти (далі – ВНО) забезпечити проходження курсів приміщенням і устаткуванням для гуртожитків та організувати найм квартир для курсантів. Завдання обласного фінансового відділу полягало у забезпеченні вчасного фінансування мережі педагогічних курсів у межах затверджених асигнувань на підготовку педагогічних кадрів. Власне на цьому засіданні йшлося про організацію ТІУКВ. Ухвалено його утворити 1 квітня 1940 р. та укомплектувати кваліфікованими кадрами з кращих педагогів і науковців. До 25 березня 1940 р. Тарнопільська міська

рада (далі – ТМР) мала виділити приміщення для інституту та будинок для квартир фахівців, наукових керівних кадрів. Президія обласного виконавчого комітету (далі – ОВК) звернула увагу РВК і ТМР на важливе значення підготовки педагогічних кадрів і поставила вимогу забезпечити всебічну підтримку, а районним ВНО сприяти доброві курсантів та організації повноцінної роботи педагогічних курсів. 15 квітня 1940 р. на президії ОВК доповіли завідувачі обласних ВНО про стан роботи інституту (протокол № 9 засідання президії Тарнопольського обласного виконавчого комітету від 15 березня 1940 р.) [3, арк. 9–11].

Фактично Тернопільська область була забезпечена педагогічними кадрами на 1940–1941 навчальний рік, а при середніх і педагогічних школах діяли п'ятимісячні курси підготовки учителів. Наприклад, 1–4 кл. на 720 осіб і учителів (5–7 кл.) – на 420 осіб затверджено мережу і контингент таких курсів: у Бережанах – на 105 осіб для підготовки учителів природничих дисциплін для (5–7 кл.); у Кременці – на 105 осіб для підготовки учителів української та російської мови і літератур для (5–7 кл.); у Тернополі – на 105 осіб для підготовки учителів історії та географії для (5–7 кл.); у Чорткові – на 105 осіб для підготовки учителів української та російської мови для (5–7 кл.). У Борщові, Бучачі, Заліщиках, Зборові, Збаражі, Копичинцях, Підгайцях, Скалаті та Теребовлі відкрито курси для підготовки учителів (1–4 кл.) по 80 осіб [9, с. 90–91]. Усі організаційні питання щодо забезпечення курсів покладалися на обласний і районний ВНО. Саме останні зобов'язувалися забезпечити для молодих спеціалістів проходження навчальних курсів, а курси – викладачами, тематично-навчальною літературою, відповідним приладдям тощо.

Засоби масової інформації проводили кампанію з інформування населення щодо проведення курсів підвищення кваліфікації. Зокрема, у газеті «Вільне життя» надруковано низку публікацій, присвячених їх проведенню. Наприклад, «Тернопільський міський відділ народної освіти оголосив набір на п'ятимісячні курси підготовки вчителів історії та географії для 5–7 класів. На курси приймаються громадяни СРСР віком від 17 до 40 років, які мають середню освіту. Всі слухачі забезпечуються стипендією в розмірі 100–150 крб» [9, с. 90–91].

Важливого значення набувало питання організаційно-методичної роботи у середніх школах. Систематично організовувалися соціалістичні змагання у школах за різними напрямками, як-от:

«Найкращий учитель», «Найкращий конспект» тощо. Періодично організували для молодих кадрів семінари з підвищення рівня викладання української і російської мови. Вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)» зводилося до заучування фактів, а марксистсько-ленінська теорія виступала на перший план, тим самим знижувався рівень викладання фахових предметів [8, с. 40]. Зазвичай, зазначений курс викладали викладачі з радянської України.

Організація курсів ТІУКВ пов'язана з низьким матеріально-технічним забезпеченням (книги, методичні матеріали, приміщення, зарплата), відсутністю вчителів, негативним ставленням місцевого населення до нововведень, таких, як антирелігійна компанія, заборона на відвідування храмів тощо.

Грандіозні плани реалізації радянської системи освіти у Західній Україні перекреслила німецька окупація. Зокрема у Галичині, на відміну від інших окупованих українських земель, існувало єдине спеціалізоване керівництво освітньою справою на регіональному рівні. Усі повноваження щодо освітньої діяльності зосереджувалися в руках створеного у серпні 1941 р. відділу науки і навчання, який контролював роботу всіх навчальних закладів і вважався найвищою інстанцією організації та координування діяльності органів та закладів освіти. При окружних та повітових старостах утворювалися окремі шкільні установи під керівництвом шкільних радників. Для реалізації освітньої політики німецька влада залучала відділ шкільних справ та відділ у справах молоді Українського Центрального Комітету, а на місцях українські окружні і повітові комітети [13, с. 203]. Очолювали підрозділи місцеві учителі Підволочиського повіту, особи з місцевого населення до яких влада мала довіру. Відсутність учительських кадрів намагалися вирішити створенням у м. Бучачі 1942–1943 рр. учительської семінарії [13, с. 204].

Місцем розташування ТІУКВ упродовж окупації було м. Чортків, про що свідчать відповідні документи за 1944–1945 рр. У відповідності з фінансовими документами заклад перебував на вулиці Стара, 3 (інколи вказували Стара, 1) [13, арк. 1–7]. За цей час формами роботи були: семінари, конференції для учителів. Однак відсутність детальної інформації не дає змоги глибше і конкретніше проаналізувати цей період історії зазначеної освітньої структури. Однак відомо, що курсами перепідготовки учителів під час окупації видав співробітник відділу

пропаганди німецьких збройних сил. Після проходження курсів учителі складали іспити, однак за відсутності персоналу це не завжди відбувалося. Б. Єржабкова писала про те, що «...педагоги старшого віку, яким надавалася перевага, не в змозі виховувати молодь у дусі нової ідеології. Молодше ж покоління вчителів всуціль уражене комуністичною ідеологією» [16, с. 97–102]. Становище учителя як у фінансовому питанні (в середньому він отримував половину зарплати від будівельника), так і престижності професії свідчило про його тотальне зубожіння, бідність, відсутність будь-якої повноцінної виховної і навчально-методичної роботи зі школярами.

Отже, новостворений ТІУКВ на початках функціонування зіткнувся зі складним матеріально-технічним забезпеченням, відсутністю повноцінного кадрового потенціалу, несприйняттям місцевим населенням змін звичного укладу життя. Часті зміни окупаційних режимів сприймалися як тимчасові і нетривкі, тому прихильників нової освітньої ідеології було мало, особливо між педагогами.

Ускладнювали і так проблемну ситуацію антирелігійні компанії радянської влади. Консервативність села та набожність місцевих жителів була основною перешкодою в антирелігійній пропаганді учителів зі східних регіонів УРСР. «Знайти антирелігійно налаштованих місцевих педагогів було доволі складно. Власне основною проблемою радянських партійних керівників Західної України у сфері освіти досліджуваного періоду, стало розуміння нового освітянського середовища, яке б працювало в контексті постанов партії та уряду» [14, с. 138–151]. Це яскраво ілюструвало прогалини радянської влади в ідейному вихованні.

Не доопрацювання у виховному плані коригувалися інструкційними листами та нарадами. Так, школи Тернопільської області керувалися «Інструктивним листом про підготовку й проведення ялинки та зимових канікул для учнів». У якому йшлося про те, що в кожній школі створюється комісія з проведення свята. «Провести 1-го січня 1945 року ранки зустрічі нового року та святкування ялинки. На цих ранках поставити: 1. Доповідь директора, завуча школи про підсумки навчання за перше півріччя. 2. Відзначити кращих учнів школи. 3. Художня частина.» [5, арк. 34]. На останній пункт листа звертали значну увагу, адже до того не було практики святкування таких свят в українського населення. Варто було підготувати роботу з прикрашення ялинки розпочати

після отримання цього листа. Зазначалося, що зимові канікули тривають упродовж 1–12 січня. Однак передбачалося проведення з учнями бесід на політичну тему. Зокрема, «Радянська молодь в дні Вітчизняної війни», «Робота радянського тилу в дні Вітчизняної війни», «Партизанський рух на Україні під час німецької окупації», «Герої Краснодону», «Зоя Космодем'янська», «Оборона Одеси, Севастополя, Ленінграда, Сталінграда» [5, арк. 34].

Архівні матеріали свідчать про розгорнуту активну пропаганду з боку ТІУКВ та обласного ВНО, які розробили план організації ідейно-виховної роботи в школах. Заявлена тематика бесід, новорічних ранків, святкування ялинки пропала і в наступні роки. Місцевому населенню насаджувалися нові, до того невідомі радянські свята, нові радянські герої, а контроль за їх виконанням покладался на ТІУКВ і обласний ВНО. Зокрема, директор ТІУКВ Ф. О. Дубовик повідомляв завідувача районного ВНО м. Кременця, міського ВНО про скликання наради-семінару на 9–10 січня 1945 р. для директорів і завучів шкіл щодо досвіду впровадження навчально-виховної роботи в школі. До участі запрошувалися по два кращих директори і завучі [5, арк. 25]. Така практика в наступні роки стала систематичною та обов'язковою у методичній роботі з керівництвом школи кожного району Тернопільської області.

Відновивши діяльність, ТІУКВ, перетворився в окрему структурну одиницю, підзвітну ОВНО. Власне ТІУКВ складався з двох структурних частин: навчальної та адміністративно-фінансової. У 1944 р. відповідно до постанови РНК УРСР, Комісаріату народної освіти і наказу Тернопільського ОВНО, директором інституту призначено С. В. Федчишина. Консультантами з предметів працювали В. Є. Решетуха, С. Д. Налукова, С. А. Айнлегер, С. Й. Бобер, Я. Й. Гродзіцький, І. О. Шевчук, А. І. Пронкевич, О. О. Ковальська – бухгалтер, А. А. Ляснівська – науковий робітник і О. П. Чубата – машиністка [16].

Як свідчить аналіз книги наказів, 26 квітня 1944 р. Решетуху Володимира Єронімовича призначено виконувачем обов'язків методиста з української мови і літератури ТІУКВ. З 26 травня 1944 р. Айнлегер Самуїл Абрамович був консультантом природничих наук. До речі, в документах зазначено, що з серпня 1944 р. Я. Й. Гродзіцький виконував обов'язки методиста з фізики і хімії при ТІУКВ. 8 червня 1944 р. І. О. Шевчука призначено науковим працівником, консультантом I–IV класів, С. В. Федчишина – виконувачем

обов'язків заступника директора ТІУКВ і консультантом з педагогіки та психології. Директором призначено П. І. Назаренка [16]. Це був новий період становлення ТІУКВ, забезпечення його науково-методичними кадрами, створення навчально-матеріальної бази.

Про складне становище обласних інститутів перекваліфікації вчителів писала В. А. Гладуш. Зокрема, про жалюгідний стан навчально-матеріальної бази цих закладів. На прикладі аналогічного інституту у Запоріжжі констатуємо, що некрощими були умови і у ТІУКВ [2, с. 43]. Решта інститутів у перші повоєнні роки перебували не у задовільному становищі, що й обумовлювало напрями і зміст діяльності цих закладів у перші повоєнні роки. Варто зауважити, що ТІУКВ після переїзду з Чорткова до Тернополя знаходився в одному приміщенні з ОВНО.

У відповідності із наказом якого за номером № 713 Народного комісаріату освіти УРСР від 25 травня 1944 р. «Про підготовку та проведення районних нарад учителів перед початком нового 1944–1945 навчального року» першочерговими завданнями на серпневій нараді були такі, як: ліквідація неписьменності, безпритульності дітей, створенні матеріальної бази для шкіл, піднесенні якості освіти, вихованні молоді після тотальної воєнної розрухи [3, арк. 1–3]. Документи свідчать про те, що важлива місія ТІУКВ ґрунтувалася на тому, щоб «Викривати хиби з тою метою, щоби їх ліквідувати та знати причини» [3, арк. 4]. Наприклад, так звані «огляди готовності навчальних закладів до навчального процесу», передбачали надання інспекторами навчальної і методичної допомоги учителям з тим, щоб «... працівник інституту знав роботу вчителя із середини» [3, арк. 4].

У цьому випадку ТІУКВ виконував контролюючу функцію, до нього скеровувалися звіти про стан закладів освіти кожного району області. Часто його працівники спільно з інспекторами ОВНО відвідували школи. Деколи вони переходили працювати ТІУКВ. Наприклад, Осіна Любов Констянтинівна (Пензельська область, з сім'ї службовців) звільнившись з посади інспектора дошкільного виховання ОВНО, у відповідності з наказом ОВНО перейшла працювати до ТІУКВ [15].

Архівні документи містять дані щодо наказів, розпоряджень Народного комісаріату освіти УРСР (керівник П. Г. Тичина) завідувачеві Тернопільського ОВНО. Останній спільно з дирекцією ТІУКВ в особі П. І. Назаренка скеровували необ-

хідну інформацію в районні методичні кабінети. Саме через ці два органи ТІУКВ і ОВНО здійснювали контроль за всіма освітніми закладами області [3, арк. 1–3].

На початку функціонування до ТІУКВ надходила інформація щодо стану шкіл у районах, таблиця 1. Так, у 1944 р. в Скалатському районі, у першому півріччі низький рівень відвідування школи учнями посилювався за відсутності в учнів взуття й одягу. РВНО домігся через промкомбінат пошиття 120 пар взуття, 180 м мануфактури, які роздали школам. Однак інформація, подана з книги протоколів ТІУКВ при Тарнопольському ОВНО свідчить про те, що деякі райони не подавали необхідну інформацію, більшість обмежувалася інформуванням про стан закладів освіти. Відсутність учителів, навчальних та ілюстративних матеріалів, низький рівень знань учнів – реальний стан освітніх закладів у перші повоєнні роки [4, арк. 4–20].

ТІУКВ і ОВНО часто проводили інспекторські перевірки навчальних закладів області. Як свідчить аналіз архівних матеріалів, основне зауваження інспекції полягало у недостатньому використанні учителями виховних методів. Вважаємо, що констатована проблема була набагато глибшого змісту. Передусім вона пов'язана з відсутністю кваліфікованого вчительського персоналу, низького рівня матеріального забезпечення шкіл, учнів тощо. Так, для усіх учителів області пошили лише 36 пар чобіт. Зокрема, у Теребовлянському районі навчалася 3456 учнів, але їм бракувало підручників. У Кременецькому районі до 15 жовтня 1944 р. створено комісії з прийому готовності шкіл до навчального року. В основному школи

були готові, але не всі учні шкільного віку були охоплені навчанням, 400 лишилися поза навчальним процесом. Основними причинами не відвідування навчальних закладів була відсутність взуття й одягу, а також діти-переростки. Останні комплексували через різницю у віці між однокласниками. Такий стан речей не відповідав радянській системі освіти, суть якої полягала у вихованні нового покоління на радянських принципах виховання [4, арк. 4–20].

Тим не менше, незважаючи на негативні аспекти відновлення повоєнного освітнього процесу, радянська влада на районному рівні намагалася забезпечити учителів зарплатою, харчовими пайками, одягом, речами першої необхідності. Про рівень матеріального статусу учителів області і працівників ТІУКВ свідчать такі дані у відповідності до кошторису на 12 червня 1944 р. Так, за заробітну плату можна було придбати одну пару чобіт, вартістю 240 карбованців (далі – крб.), зарплата завідувача кабінету (методиста) на 1944 р. складала 500 крб., бібліотекаря – 250 крб., сторожа – 150 крб., інженера – 800 крб., директор ТІУКВ – 800 крб. [5, арк. 16].

У Кременецькому районі, на відміну від Почаївського, Микулинецького, Чортківського, Бучацького, Підволочиського, налагоджено роботу освітніх закладів. Про це свідчив той факт, що на нарадах рекомендувалися методичні розробки, плани уроків на тиждень, проведення «відкритих» занять тощо. Педагоги вчасно одержували зарплату і пайки. Зокрема, задовільно функціонували навчальні заклади в Копичинецькому районі. Так, із загальної кількості учнів 4807, з них лише 45 не відвідували школи. Працювали методичні

Таблиця 1

Укомплектованість шкіл Тернопільської області по районах в 1944 р.

№	Назва району	Кількість учнів	Кількість учнів не охоплених школою	Кількість вчителів	Кількість чобіт	Забезпечення одягом, тканина
1.	Скалатський	–	–	–	120 пар взуття (36 пар вчителям)	180 м
2.	Теребовлянський	3 456	–	–	–	–
3.	Кременецький	4 011	400	–	–	–
4.	Почаївський	–	–	–	–	–
5.	Микулинецький	3287	81	87	–	+
6.	Копичинецький	4807	45	–	–	–
7.	Чортківський	–	–	–	–	–
8.	Бучацький	–	–	–	–	–
9.	Підволочиський	–	–	–	–	–

кабінети, які організували проведення 12 лекцій і 12 «відкритих» занять. Для потреб шкіл виготовлено 67 наочних приладів. Перевірка констатувала, що 15 шкіл району повноцінно функціонували. Окрім того, на місцевому рівні організовано пошиття одягу і взуття для школярів, тим не менше його було недостатньо [4, арк. 4–20].

Традиційними формами роботи ТІУКВ і ОБНО стали заходи, які проходили упродовж червня-серпня, пов'язані з демонстрацією учительській громадськості кращих виховних форм роботи зі школярами. Про що свідчать загальні збори працівників інституту. Зокрема, доповідь І. О. Шевчука про виставку передових початкових шкіл у м. Києві [4, арк. 5]. На зібранні йшлося про проведення упродовж 20–25 серпня учительських нарад, відповідно до їх організації долучався ТІУКВ і ОБНО. Планувалося матеріали доповідей подати до 10 серпня і запросити на нараду завідувачів ОБНО, РВНО: Скала-Подільського, Борщівського, Ланівецького, Терехівського, інспектора ОБНО. 22–23 серпня доповідачами на нараді були методисти ТІУКВ: Ф. А. Дубовик, П. І. Назаренко, С. А. Айнлегер, В. Є. Решетука, С. Й. Бобер. З метою популяризації серед учительської громадськості серпневих нарад подавалася інформація у засобах масової інформації, зокрема, про її проведення писала газета «Вільне життя» [4, арк. 1–28].

Кожного методиста ТІУКВ прикріплювали за визначеною ділянкою роботи. Так, за оформлення приміщення в «художньо-політичному стилі» відповідали А. П. Катко та інші. Адміністрація інституту визначала кошторис на її організацію. Виконати належало 14 пунктів, які час від часу корегувалися [4, арк. 1–28].

З метою якісного проведення серпневої наради, ТІУКВ і ОБНО ще 11 серпня заслуховували О. І. Шевчука. Доповідач наголошував на організації «кутка» радянського патріотизму і маси дидактичних матеріалів на політичну тематику. Усі матеріали виступів на серпневу конференцію визначалися як такі, що «зложені мають бути у визначений час у № 1 школі м. Чорткова». З порядку денного відомо про низький рівень політико-ідейного виховання, це в другому півріччі методисти мали врахувати у своїй роботі: конференціях, семінарах тощо. Вони мали готувати власні методичні матеріали за своїм профілем спеціальності. Практикували в них передавати краший досвід роботи педагогів області. Планувалися виїзди на місця в школи і особисто надавати методичну допомогу. Подекуди спільно з інспек-

торами ОБНО [4, арк. 1–28]. Однак про незадовільний матеріально-технічний стан як закладів освіти області, так і учительського контингенту, свідчать архівні матеріали Державного архіву Тернопільської обл. Це були окремі листочки зі звичайних зошитів, листки ліцитацій (аукціонних бланків), які залишилися після окупації з друкованим німецьким текстом з перекладом на польську і українську мову. На звороті ручкою чи олівцем писали від руки доповіді, протоколи засідань тощо [4, арк. 1–28]. Вважаємо, що усі зазначені негаразди і хиби повоєнної радянської системи освіти адміністрація ТІУКВ і ОБНО намагалася «прикрити» пишними святкуваннями нарад, втіленням у життя комуністичних ідей тощо.

Важливою інформацією, яка міститься в архівних документах, є надмірна бюрократизація радянської системи шкільної освіти. Так, уся робота педагогів чітко описувалася і фіксувалася. Наприклад, типові плани для директорів шкіл на час канікул [5, арк. 1–3], типові плани роботи районного педагогічного кабінету [5, арк. 3–4], критерії аналізу уроків [5, арк. 11], план роботи триденного семінару для учителів 1–4 кл. [5, арк. 13], порядок денний роботи обласної наради тощо [5, арк. 6].

До контролю за виконанням окреслених завдань залучалися працівники ТІУКВ. Зокрема, С. Федчишин виступав щодо питань методичної роботи в районах і підготовки до серпневих нарад; інші доповідачі зауважували на поліпшення роботи комсомольських організацій в школі; В. Репетука доповідав про виховну роботу школи і правила поведінки учнів; С. Айнлегер – про аналіз програм середніх шкіл і принципи складання календарних планів на першу чверть; І. Шевчук – про організацію і методичної роботи з двома класами, аналіз підручників і методи роботи з ними в початковій школі [5, арк. 13–20].

Тематика нарад була різноманітна – від постанов партії і уряду про школу – накази Народного комісаріату освіти, рішень XII пленуму ЦК ВЛКОМ про організацію піонерських організацій в школі, до – аналізу програм і підручників початкової школи, розкладу уроків в тому числі для з'єднаних класів, плану роботи класного керівника на чверть, наочності в початковій школі, вивчення каліграфії в початковій, планування з історії в 3–4 кл., методичного керівництва, управління школою, шкільних і класних журналів, розкладу чергувань, правил для учнів, контроль роботи учителів, облік роботи учнів, робота з батьками, методика вивчення книги Й. Сталіна: «Про велику Вітчизняну війну

Радянського Союзу» [5, арк. 13–15]. Тобто, значна частина науково-методичного наповнення навчальних занять відводилася вивченню політиці комуністичної партії. У роботі кожної секції предметно виділялася інформація методичного характеру, що включала в себе партію, війну, політику. У 1944 р. проводилася активна робота на рівні РВНО щодо подолання наслідків війни.

Отже, особливості становлення і функціонування ТІУКВ (перша половина 40-х рр. ХХ ст.) свідчили про складне становище освіти в умовах повоєнного періоду. Проблеми матеріального і кадрового забезпечення доповнювалися відсут-

ністю сприйняття місцевим населенням нововведень, позаяк основне завдання радянської системи освіти ґрунтувалося на тому, що вона мала виконувати роль агітатора і пропагандиста комуністичних ідей.

У перші роки функціонування ТІУКВ закладено підвалини його функціонування. Зокрема, організовано роботу його методичних структур з різних предметів, співпраці з місцевими органами освіти тощо. ТІУКВ виконував функції контролю за виконанням наказів і постанов вищих органів влади УРСР, масово залучаючи до різноманітних заходів вчителів, школярів тощо.

Список літератури:

1. Гладуш В. А. Розвиток післядипломної освіти дефектологів в Україні у 1940-х рр. // Вісник післядипломної освіти. 2011. Вип. 3. С. 42–48.
2. Держархів Тернопільської обл. Ф. 1833. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 32
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3
4. Там само. Спр. 2. Арк. 3.
5. Там само. Спр. 3. Арк. 41.
6. Там само. Спр. 4. Арк. 16.
7. Там само. Спр. 13. Арк. 16.
8. Кравчук Л. В. Радянська освіта Тернопільщини в 40-х роках: ідеологічний і методологічний аспекти // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. 2015. Випуск 99. С. 30–41.
9. Кравчук Л. В. Радянська система освіти та її кадровий потенціал в новоутвореній Тернопільській області в період 1939–1941 рр. // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. 2015. Випуск 102. С. 90–92.
10. Лаврут О. О. Учителство УРСР першого повоєнного десятиліття: деякі аспекти антропологічного виміру // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. 2015. Випуск 100. С. 66–68.
11. Левітас Ф. Л., Дудар О. В. З історії становлення системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (II половина XIX ст. – 1939 р.) // Освітнологічний дискурс. 2010. № 2. С. 91–104.
12. Полянський Ф. І. Українське шкільництво в умовах німецького окупаційного режиму на території Тернопільщини (1941–1944 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. Вип. XXIX. С. 202–205.
13. Старка В. Антирадянська кампанія в західноукраїнській сільській школі в умовах суспільних трансформацій 1944–1953 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 138–151.
14. Стародубець Г. М. Кадрова політика радянської влади як засадничий детермінант трансформаційних соціальних процесів у західноукраїнському регіоні в повоєнний період. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 81–86.
15. Тернопільський обласний комунальний інститут. URL: <http://old.ippo.edu.te.ua> > tokippo_istor_dovidka (дата звернення: 13.11.2021 р.).
16. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Переклад з німецької мови. К. : Наук. думка, 2008. 272 с.

Martyniv M.A. SPECIFICS OF ESTABLISHMENT AND FUNCTIONING OF TERNOPIIL INSTITUTE OF IMPROVEMENT TEACHERS QUALIFICATIONS (FIRST HALF OF 40'S OF THE XXth CENTURY)

The article analyses the initial phase of the establishment of the institution, staffing of lecturers, premises, forms of retraining of teachers in the Ternopil region during the first half of the 40's of the twentieth century. Investigated of social prestige and role of employees of the Institute of Improvement Teachers Qualifications, social status of profession, interaction with government, material support, etc.

The analysis of archival materials shows a significant amount of personal, public and professional information related to the outlined institution. In particular, the mastering of teachers of the region methods of

teaching school subjects, new forms of teaching, the impact of party policy and ideology on society, the social status of Methodists, their financial and material support. The study focuses on the main stages of formation and functioning of the Ternopil Institute of Improvement Teachers Qualifications (hereinafter – TIITQ) during the specified period.

Considerable attention in the study is paid to the renewal of the material fund and staffing of educators of different levels. The issue of housing for educators remained problematic, providing them with the most necessary things: clothes, shoes, stationery, textbooks, visual aids, etc. The problems of agitation of the local population through the mass media, propaganda of teachers, who gave lectures on ideological topics at refresher courses, were also urgent. Mass events were held with the involvement of TIITQ methodologists. Resolutions, orders, and decrees were issued aimed at controlling the process of Sovietization of educational institutions, and later the young younger generation. In general, the Soviet system saw the establishment of the Institute of Improvement Teachers Qualifications and other methodological institutions as a tool for instilling communist ideas. A wide network of teacher training has been developed in Ternopil, Berezhany, Chortkiv, Zbarazh and other cities of the region. Socialist competitions were introduced in schools that acquired a systemic character.

Key words: *Ternopil Institute of Improvement Teachers Qualifications, ideology, teacher retraining, Soviet occupation, German occupation.*